

Araştırma Makalesi
Original Article

7 (3) 2020: 1758-1781
Doi: 10.46868/atdd. 9

Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kültürel Miras: Yorgancılık Mesleğinin Değişim ve Dönüşümü

Ayşegül Koyuncu Okca*

ORCID: 0000-0003-1060-0280

Ayşegül Elibol Tüfekçi**

ORCID: 0000-0001-6127-6236

Gizem Erten***

ORCID: 0000-0002-4267-499X

Öz

Kültür, tabiatın verdiklerine karşılık insanoğlu tarafından ortaya konan her türlü üretimi kapsamaktadır. Türk kültüründe yüzyıllardır farklı teknikler ile üretilen el işçiliği örnekleri, tarihsel süreç içerisinde gelişim göstererek kültürel öğeler haline gelmiştir. Bu öğeler içerisinde yorganlar geçmişten günümüze kültürel ve sosyal değerlerin en önemli taşıyıcılarından biri olmuştur. Yorgancılığın Anadolu’da yüzyıllardır yaşayan bir meslek olmasının yanında geleneksel üretim yöntemlerinin kayıt altına alınması, yorgancılık mesleğini günümüzde icra eden ustaların illere göre dağılımının tespiti, geleneksel yöntemler ile üretilen yorganların tasnifinin yapılması ve bu üretimlerin koruma altına alınması kültürel mirasın devamlılığı açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada yorgan kültürel bir değer olarak genel anlamı ile ele alınmış, yorgancılık mesleğinin değişim-dönüşümü üzerinde durulmuş ve kaybolmaya yüz tutmuş olan bu mesleğe dikkat çekmek amaçlanmıştır. Çalışmanın gerçekleşmesi için detaylı bir literatür taraması yapılmış, bilimsel veri elde etme tekniği olarak da gözlem ve söyleşi teknikleri kullanılmıştır. Ayrıca tarafımızdan çekilen fotoğraflar ile metin kısmı desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kültürel Miras, Çeyiz, El Sanatları, Yorgan

Gönderme Tarihi: 04/09/2020

Kabul Tarihi: 27/09/2020

* Doç., Pamukkale Üniversitesi, Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, aysegulkoyuncu@pau.edu.tr.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Anabilim Dalı, a.12.elibol@gmail.com.

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Anabilim Dalı, gizem_erten_22@hotmail.com.

The Cultural Heritage That Has Been Faced to Disappearance: The Change and Transformation of The Quilting Profession

Ayşegül Koyuncu Okca

ORCID: 0000-0003-1060-0280

Ayşegül Elibol Tüfekçi

ORCID: 0000-0001-6127-6236

Gizem Erten

ORCID: 0000-0002-4267-499X

Abstract

Culture includes all kinds of production produced by human beings in return for what nature gives. Handcrafting samples produced with different techniques in Turkish culture for centuries have become cultural elements by making progress within the historical process—Among these elements, quilts have been one of the most important carriers of cultural and social values from past to present. Quilting is a profession that has been living in Anatolia for centuries, and it is of importance to record traditional production methods, to determine the distribution of the masters of the quilt making profession today by cities, to classify the quilts produced with traditional methods and to protect these productions in terms of the continuity of cultural heritage. In this study, the quilt has been handled as a cultural value in its general meaning, and it is aimed to draw attention to this profession, which is about to be lost, by emphasizing the change and transformation of the quilt business. A detailed literature review was made for the realization of the study, and the observation and conversation technique was used as a scientific data acquisition technique. Besides, the text part was supported by the photographs taken by us.

Keywords: Culture, Cultural Heritage, Dowry, Handicrafts, Quilt.

Received Date: 04/09/2020

Accepted Date: 27/09/2020

Исчезающее культурное наследие: изменение и трансформация профессии квилтинга

Резюме

Культура включает все виды производства, выдвигаемые человечеством взамен того, что дает природа. Образцы ручной работы, изготовленные с использованием различных техник в турецкой культуре на протяжении веков, развивались в историческом процессе и стали элементами культуры. Среди этих элементов лоскутные одеяла были одним из важнейших носителей культурных и социальных ценностей из прошлого в настоящее. Изготовление лоскутных одеял - это не только профессия, которая существовала в Анатолии на протяжении веков, но и важна с точки зрения преемственности культурного наследия, а также регистрации традиционных методов производства, определения распределения мастеров профессии изготовления лоскутных одеял сегодня, классификации лоскутных одеял, произведенных традиционными методами, и взятия этих изделий под охрану. В этом исследовании лоскутное одеяло рассматривается как культурная ценность в его общем значении, подчеркивается изменение-трансформация профессии изготовления лоскутных одеял, и оно направлено на привлечение внимания к этой профессии, которая вот-вот исчезнет.

Для реализации исследования был проведен подробный обзор литературы, а методы наблюдения и беседы использовались в качестве методов сбора научных данных. Кроме того, текстовая часть подкреплена сделанными нами фотографиями.

Ключевые слова : Культура, культурное наследие, одеяло, рукоделие, приданное

Получено: 04/09/2020

Принято: 27/09/2020

Giriş

Kültür, kültür tarihinin ve toplumsal dönüşümün gelişim sürecinde üretilen, aktarılan tüm maddi ve manevi değerler bütünüdür.¹ Bir başka tanımda ise kültür; toplumların sosyal olarak nesilden nesile aktardığı somut ve somut olmayan değerler bütünü, sembolik ve öğrenilmiş ürünler ya da özellikler toplamı; insan faaliyetinin toplumsal olarak aktarılan yönlerinin bütünü olarak açıklanmaktadır.²

Toplum olarak sahip olunan tüm değerler, günümüz ve gelecek kuşaklar için birer mirastır. Kültür ve kültürel miras çeşitliliği, tüm insanlık için yeri doldurulamaz bir duygu ve düşünce zenginliği oluşturmaktadır. Bu kültürel çeşitliliğin korunmasının yanında geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarımının sağlanması büyük önem taşımaktadır ve bu konuda uzmanlara büyük sorumluluklar düşmektedir.³ Unutulmamalıdır ki, kültürel mirasın yaşatılması, korunarak gelecek kuşaklara aktarılması ancak sürdürülebilir olması ile mümkündür.⁴ Bu kapsamda 17 Ekim 2003 tarihinde kabul edilen “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” ile somut olmayan kültürel mirasın kültürel çeşitliliğin potası ve sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi olarak önemi göz önünde bulundurulmuştur. Kabul edilen sözleşmede, özellikle korumaya yönelik kaynakların yetersizliği, somut olmayan kültürel miras ile ilgili bozulma ve yok olma gibi tehditlerin arttığı kabul edilerek, yeni kuşakların bilinçlendirilmesinin gerekliliği göz önünde bulundurulmuş, iş birliği ve karşılıklı yardımlaşmanın önemi vurgulanmıştır.⁵

Bu sözleşme, somut olmayan kültürel miras ve değerlerinin sürdürülebilirliğini güvence altına almanın yanında, somut olmayan kültürel miras ile ilgili kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, koruma, geliştirme, güçlendirme çeşitli eğitim yöntemleri ile kuşaktan kuşağa aktarma ve kültürel mirasın farklı yönlerinin

¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2005, s. 1048.

² Ayşegül Koyuncu Okca-Ayşegül Elibol Tüfekçi, “Tire Kent Müzesi Kültürel Mirası Korumadaki Yeri ve Önemi-The Place and Importance of Tire Museum in the Preservation of Cultural Legacy”, *JASSS The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 70, 2018, s. 249.

³ Zeynep Ahunbay, *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, Yem Yayınları, İstanbul 2011, s.169.

⁴ Ayşegül Koyuncu Okca-Naime Didem Öz, “Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kültürel Miras: Karapınar Tülü Dokumaları-A Cultural Heritage Facing Extinction: Karapınar Tülü Weavings”, *Sanat ve Tasarım*, Aralık 2019, S. 24, s. 282.

⁵ M. Oğuz Öcal, *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*, Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2018, s. 201.

canlandırılması gibi yöntemleri de içermektedir.⁶ Somut olmayan kültürel miras unsurları beş alanda gruplandırılmaktadır. Bunlar; somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, doğa ve evren ile ilgili uygulamalar ve el sanatları geleneğidir.⁷ Türk kültüründe yüzyıllardır geleneksel Türk el işçiliğini yansıtan yorganlar, somut olmayan kültürel miras çerçevesinde korunması gereken bir değerdir ve gelecek kuşaklara aktarımın sağlanması gerekmektedir. Yüzyıllardır koruna gelen, fonksiyonel kullanımının yanında çeşitli anlamlar yüklenerek sanat kimliği kazanan, günümüzde farklı tasarım ve kullanım amaçları ile şekillenen yorgancılık, Türk kültürünün özgün yansımaları haline gelmiştir.⁸ Yorgan kelimesi eski Türkçede “örtmek, sarmak, kaplamak, kuşatmak” anlamlarına gelmektedir. Zamanla “yör” sözcüğünden “yör-gen”, “yör-gen”, “yorgan” şeklinde türetilmiştir.⁹ Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ı Lügat’t Türk adlı eserinde söz edildiği üzere “yorgan” sözcüğü “yoğur kan” sözcüğünden gelmektedir.¹⁰ Yorgan kelimesi başlangıçta üste giyilen bir çeşit elbise için kullanılmıştır. Çobanların geceleri bürünerek yattıkları bir kepenek, kadınların büründükleri örtü de bazı kaynaklarda yorgan olarak adlandırılmaktadır.¹¹ İnsanoğlunun hayatında üretim her daim var olmuş ve iklimsel değişiklikler sebebi ile barınma, korunma, savunma gibi ihtiyaçlara yönelik çeşitli çözümler aranmıştır. Bu çerçevede günümüzde sanat olarak adlandırılan pek çok üretimin bu ilk üretim ürünlerinin yansımaları olduğunu söylemek mümkündür.¹² Başlangıçta bitkisel hammaddeleri, ardından da hayvancılığın gelişmesi ile yün malzemeden elde edilen keçe ve dokuma ürünlerini yorgan olarak kullanmıştır.¹³

Türkler, tarih sahnesine çıktıkları dönemden itibaren oldukça geniş bir coğrafyada yayılım göstererek beceri ve üretim teknolojilerini geliştirmiş, çeşitli mesleklerin büyük oranda uygulayıcısı olmuşlardır. Yorgancılık da bu doğrultuda

⁶Sona Rzayeva, “Küreselleşme ve Somut Olmayan Kültürel Miras İlişkisi: Azerbaycan Örneği” Doktora Tezi, Ankara 2019, s.79.

⁷ M. Ö. Oğuz, *a.g.e.*, s. 203.

⁸ Deniz Çeliker-Filiz Nurhan Ölmez, “Burdur İlinde Yorgancılık”, *Art-e Sanat Dergisi*, S.10, 2012, s.124.

⁹ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınları, İstanbul 1991, s.763

¹⁰ Besim Atalay, *Dîvânü Lûgat-it Türk*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1972, s.92.

¹¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.3, Ankara 2000a, s.221.

¹² Ayşegül Koyuncu Okca-Gizem Erten, “Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi’ndeki Gümüş Takıların Sergileme Koşulları ve Koruma Önerileri – Exhibition Conditions and Preservation Proposal of Silver Jewellery in Denizli Atatürk and Ethnography Museum”, *Belgi Dergisi*, S.:20, C.2, 2020, s.2841.

¹³ Ülkü Küçük Kurt, “Afyonkarahisar Yorganlarının Teknik, Desen ve Kompozisyon Özellikleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.: 21, C.3, 2019, s.1014.

gelişim gösteren bir meslektir.¹⁴ Günlük yaşam diliminde en sık kullanılan eşyalardan oluşu, hemen hemen her hanede bulunması, kullanım yaygınlığı ve pratikliği sebebi ile yorganlar, toplumu yakından ilgilendiren kültür ürünlerindedir.

İnsanoğlu yorgan üretimine kadar uzuvlarını korumak ve örtünmek için pek çok hammaddeyi kullanmıştır. Hayvan postu, geniş yaprak ve tüy gibi doğal maddeleri kullanarak giyinmeyi öğrenmiş, vücudunu sıcak, soğuk, yağmur, kar, güneş gibi etkenlerden korumak için çeşitli çözümler üretmiştir. Daha sonraları koyun, deve, keçi gibi evcil hayvanların yünlerinin tiftilmesi, yaylı hallaç aletlerinde atılması, iğ veya teşi adı verilen ilkel aletlerde eğirilmesi ve tezgâhın icadı ile bezin dokunması gibi üretim teknolojilerindeki gelişimler her geçen gün artarak devam etmiştir.¹⁵ Geleneksel teknikler ile yüzyıllardır üretimi devam eden yorganlar; renkleri, motifleri, yapım teknikleri ve kompozisyon özellikleri ile halk sanatının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Ancak hallaçların piri Hallac-ı Mansur'a lakap olan bu meslek grubu¹⁶, günümüzde geleneksel yorgan üretimine eskisi kadar talep olmaması ve endüstriyel üretimlerin ön plana çıkması sebebi ile unutulmaya yüz tutmuş durumdadır. Bu bağlamda yorgancılık mesleğinin ve yorgan üretimlerinin toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşam biçimlerinden izler taşıdığı göz önünde bulundurulmalı, bu mesleği icra eden ustaların ve üretimleri korunma altına alınarak gelecek kuşaklara aktarımının sağlanması gerekmektedir.

Bu çalışmada yorgan kültürel bir değer olarak genel anlamı ile ele alınmış, yorgancılık mesleğinin değişim ve dönüşümü üzerinde durularak kaybolmaya yüz tutmuş olan bu mesleğe dikkat çekmek amaçlanmıştır. Kültürel bir değer olarak yorgancılık mesleğinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için öneriler sunulmuştur. Çalışmanın gerçekleşmesi için detaylı bir literatür taraması yapılmış, bilimsel veri elde etme tekniği olarak da gözlem ve söyleşi tekniği kullanılmıştır. Ayrıca tarafımızdan çekilen fotoğraflar ile metin kısmı desteklenmiştir.

Yorganın Türk Kültüründe Kullanımı

Türk toplulukları, farklı dönemlerde kademeli olarak yerleşik hayata geçmiştir. Bu yaşam biçimi, yaylak-kışlak yaşam biçiminden büyük ölçüde farklılaşması sebebi ile yeni meslek gruplarının oluşmasına olanak sağlamıştır.¹⁷ Esnafılık ve zanaatkârlık ile

¹⁴ Öznur Dişçi, "Yorgan Motiflerinin İsimleri", *Acta Turcica*, S.6, C.1, 2014, s.1.

¹⁵ Nesrin Yardımcı, "Ankara El İşi Yorganları Üzerine Bir Araştırma" Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s.12.

¹⁶ Ö. Dişçi, *a.g.e.*, s.1.

¹⁷ Mustafa Aça, "Meslek Folkloru Araştırmaları Tarihine Bir Bakış", *Ar.*

ilgili bazı kaynaklar, bu mesleklerin geleneksel normlar bağlamında sosyo-kültürel ve ekonomik koşullar göz önünde bulundurularak varlıklarını devam ettirdiklerini göstermektedir.¹⁸

Türklerin savaşçı bir yaşam biçimine sahip olması nedeni ile ilk yorgan örneklerinin hayvan derisi ile applike tekniğinde yapılan örtüler ve yünün sıkıştırılması ile oluşturulan keçeler olduğu bilinmektedir.¹⁹ Zaman içinde applike yönteminin gelişmesi ile farklı desenler ve motifler kullanılmaya başlanmıştır. Deri ve yünler, doğadaki çeşitli hammaddelerden elde edilen boyalar ile boyanmış ve aplikelere renk girmiştir. Böylelikle yorganların renk ve süsleme açısından çeşitlendirilmesi ve daha zengin görünmesi sağlanmıştır.²⁰

Applike ile ilgili yapılan arkeolojik kazılarda Hunlar'ın kullanmış oldukları eğer altı örtülerine, eğerlere, keçe yaygılara ve bunların üzerinde deri, kürk ve keçeden kesilen değişik biçimlerde fevkalade süsleyici applike örneklerine rastlanılmıştır.²¹ Yorgan, geleneksel süsleme sanatları içerisinde Türklerde yüzyıllar süren bir gelişme göstermiştir. Türklerin yerleşik hayata geçen ilk büyük topluluğu Uygurlardır. Yerleşik yaşama geçiş ile birlikte tarım gelişim göstermiş ve buna bağlı olarak pamuk yetiştiriciliği başlamıştır. Süreç içerisinde dokuma sanatı geliştirilerek üst örtüsü olarak kullanılan yorganlarda büyük oranda pamuk kullanılmaya başlanmıştır.²² Türklerde, özellikle Anadolu'da yerleşik düzene geçilmesi ile yorgancılık mesleğinin Selçuklu ve Osmanlı Döneminde üretim tekniklerinin gelişim gösterdiği bilinmektedir. Yerli ve yabancı gezginlerin Osmanlı Dönemi yaşamlarına ait notları, minyatürler, saraya ait hatırat ve arşivlerden yorgan ile ilgili bazı kaynaklara ulaşmak mümkündür.²³ Selçuklu Dönemindeki yorgan üretimleri incelendiğinde pamuk, yün, yatak ve yorgan atan kişi anlamına gelen "hallaç" kelimesi ile karşılaşılmaktadır. Hallacın pamuk attığından ve bunu yapmak için yay kullandığından bazı kaynaklarda bahsedilmektedir.²⁴

Osmanlı Döneminde diğer sanat dallarında olduğu gibi işleme sanatı da büyük gelişim göstermiştir. Osmanlı Döneminde 16. ve 17. Yüzyıllarda yorgan yüzü olarak kullanılan kadife, atlas, ipek, keten vb. kumaşlar altın ya da gümüş teller, değerli taşlar ve pullar ile bezenerek bazı özel tören ve ritüellerde kullanılan önemli öğeler haline

¹⁸ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklularda Meslekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s.63.

¹⁹ Senem Başarır Uğurlu, "Yorgan ve Yorgan Yüzleri", *Ev Tekstili Dergisi*, S.17, 1998, s.32.

²⁰ N. Yardımcı, a.g.t., s.12.

²¹ Nejat Diyarbakırlı, *Hun Sanatı*, Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972, s.79.

²² N. Yardımcı, a.g.t.,s.12.

²³ Tülay Gümüşer, "Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Türk Yorgancılığının Analizi: Tire İlçesi Örneği", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S.15, C.6, 2018, s. 230.

²⁴ E. Merçil, a.g.e., s. 77.

gelmiştir.²⁵ Osmanlı Döneminde ordu sefere çıkmadan önce, kazanılan zaferlerin kutlandığı ya da şehzadelerin sünnet düğünlerinde düzenlenen şenliklerde padişaha sanatlarını ve üretimlerini sergileyen esnaf alayları içerisinde yorgancı ve hallaç esnafının da bulunduğu bazı kaynaklarda yer almaktadır. Sultan III. Murat'ın şehzadesi III. Mehmet'in sünnet düğünü için At Meydanı'nda düzenlenen şenliklerde üretimlerini sergileyen esnaf alayları arasında yorgancıların da yer aldığı bilinmektedir.²⁶ Sünnet düğününün sekizinci ve dokuzuncu günlerinde sırası ile çadırcılar, kavaflar, kavaf yamakları, bakkallar, yaş meyveciler, kavukçular, yorgancılar, bedesten esnafı, esirciler, hallaçlar alay göstermiştir. Yorgancıların takdim ettikleri düğün hediyeleri; altıyüz dirhem gümüş leğen ibrik, iki yüz on beş dirhem gümüş tepsi, yüzelli dirhem kapaklı bir gümüş tas, atlas ve bürümcük üzerine işlemeli dört tane kıymetli yorgandır. Hallaçlar ise sırmalı bir yastık hediye etmişlerdir. Yorgan, yastık ve şilte yapanlar ise iki renkli altın simli kumaştan bir bayrak taşımaktadır.²⁷ Şenliklerde padişah önünden geçen esnaf sıralanırken, yorgancı esnafı sekizinci sıradadır. Kendilerine özgü giydikleri kıyafetler ile hallaç esnafı geçmektedir. Devamında devenin sırtında bir dükkânın olduğu ve içinde bir kişinin pamuk attığı görülmektedir. Dükkânın üstünde ise renkli pamuklardan yapılmış aslanlar yer almaktadır. Kavukçu, takyacı, yorgancı ve kapamacı da yanlarında bulunmaktadır. Bayrakları ise kırmızı renktedir.²⁸

Amasya ilinin tanıtımında Seyahatname'de hallaçlardan şu şekilde bahsedilmektedir: Her çeşit esnaftan bilgi sahipleri oldukça çoktur. Amma en meşhurları terzi ve hallaçlardır. Hallaçlar yaylarını ellerine alıp yirmidört usulde tokmak vurduklarında insan hayran olur. Yorgancıları ressamalara benzetirsek eğer fırça olarak da iğneleri ve yüksüklerini kullanırlar. Bu zengin yorgan desenleri, yorgancıların çabaları ve yaratıcı güçlerinden kaynaklanmıştır.²⁹ Osmanlı Döneminde çeşitli motiflerin işlenmesi ile değerli taşlar, altın ve gümüş teller ile bezenmiş örneklerin bulunduğu bilinmektedir. Aynı zamanda tahta kalıplarda kumaşa basılmış motiflerin bezendiği basma ya da yazma yüzü yorganlar da bu örnekler arasındadır. Bu kumaşları hazırlayan meslek sahipleri, basmacılar ve yazmacılar olarak bilinmektedir. Bazı kaynaklarda en iyi basma ve yazma yorgan, yastık yüzlerinin İstanbul'da Kandilli ve

²⁵ Ahmet Köksal, "Yorgan Sanatı", *Sanat Çevresi Dergisi*, S.:85, 1995, s.12.

²⁶ Mustafa Duman, *Geleneksel Türk Yorgancılık Sanatı*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2007, s.35.

²⁷ Metin And, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s.259.

²⁸ Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi-XVII. Asırda İstanbul*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1988, s.245-292.

²⁹ N. Yardımcı, a.g.t., s. 13.

Üsküdar'da yapıldığından söz edilmektedir.³⁰ Tokat, Kastamonu ve Bartın'da da özel yorgan yüzlerinin üretiminin yapıldığı bilinmektedir.³¹ Yorgancılık tarih boyunca esnaf grupları içerisinde yer almış bir meslek grubudur. Esnaf, çeşitli hizmetlerin üretimi ile ilgili bir meslek kolunda uzmanlaşmış kişi olarak çalışan mesleki grup olarak tanımlanmaktadır.³²

17. yüzyıl gezgini Evliya Çelebi, esnaf örgütlerinden söz ederken yorgancı esnafından “Esnaf-ı Yorgancıyan”, hallaç esnafından ise “Esnaf-ı hallacan-ı pembe” olarak bahsetmektedir.³³ Evliya Çelebi'nin kullanmış olduğu pembe kelimesi, günümüz Türkçesinde pamuk anlamına gelmektedir.³⁴ Evliya Çelebi, Seyahatname'sinin birinci cildinde esnafa 200 sayfa ayırır; 57 kümede 1109 esnaf türü sayar ve bunların içinde yorgancılar da bulunmaktadır.³⁵ Cumhuriyetin ilanından sonra esnaf odası meslek grupları oluşturulmuştur. Kurulan yirmi dört grup içerisinde yorgancılar, 13. maddede dokumacı, tuhafiyeci ve yorgancılar olarak yer almıştır.³⁶ Yorgan yüzleri ve çeşitleri hakkındaki pek çok bilgiye yazma eserlerde rastlanmaktadır. Bu çeşitler süreç içerisinde değişkenlik göstermiş ve farklı anlamların yüklendiği özel yorgan üretimleri yapılmıştır. Kentlerde ve köylerde düğün, doğum, ölüm gibi insanların günlük yaşamlarını derinden etkileyen, kurallaştırılan, büyük bir gelenek ve görenek ağı oluşturulan tören ve ritüellerin yorgancılık alanına olan yansımaları oldukça önemlidir. Loğusa yorganı, kız çeyizlerindeki yorganlar, sünnet yorganı bu gelenek ve görenekler çerçevesinde yer alan özgün yorgan örneklerinden bazılarıdır.

Loğusa dönemi, Türk geleneklerinde özel bir dönemi ifade etmektedir. Loğusa kişi için evin en elverişli odası seçilerek, altı-yedi kat şiltenin üst üste konulması ile yapılan bir yatak veya karyolada loğusa yatağı hazırlanmaktadır. Yatağın üzerine ritüele uygun olarak atlas veya kadifeden yapılmış bir gelin yorganı serilmektedir. Bir diğer yorgan örneği ise kız çeyizlerinde yer alan yorganlardır. 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl başında evlenecek genç kızların çeyizine üç türlü eşya verilmektedir. Bunların ilki yataklar, yorganlar ve yastıklardır. Mutfak takımları, sandıklarda muhafaza edilen

³⁰ Naime Didem Öz, “Üsküdar'da Yazmacı Turnayan Ailesi ve İlk Serigrafi Atölyesinin Kuruluşu- Block Printer Turnayan Family and Establishment of The First Screen Printing Atelier in Üsküdar”, 9. Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu, Yazmalardaki El İzleri 20-21 Nisan 2017, Trabzon, s. 32.

³¹ M. Duman, a.g.e., s.37.

³² Mehmet Genç, “Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri”, *Ahilik ve Esnaf*, 1986, s.113.

³³ Burçak Evren, *Osmanlı Esnafı*, Doğan Kitap, İstanbul 1999, s.30.

³⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 5, Ankara 1978, s.355.

³⁵ N. Yardımcı, a.g.t., s.13.

³⁶ Sadık Göksu, “Cumhuriyet Döneminde Esnaf ve Sanatkârlar Teşkilatı ve Ahilik”, *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri Bildiriler 2*, İstanbul 2003, s. 443.

çeşitli kullanım eşyaları da gelinin çeyizini oluşturan diğer temel eşyalardır. Bunların arasında sedir yastığı örtüleri, yatak yorgan çarşafı, yastık yüzleri ve yastık örtüleri önemli bir grubu oluşturmaktadır.³⁷

Eski tarihlerde karyola bulunmadığı için yatak hazırlama düzeni günümüze göre farklılık göstermektedir. Hazırlanacak yatağın altına büyük Gördes halıları serilerek yüzleri ipekli kutni, içi ise yapağı yünü ile doldurulmuş kaba döşekler serilirdi. Ardından döşeklerin üzerine yüzleri lahuraki olarak adlandırılan kumaştan içi atılmış Maydos pamuğundan üst üste üç şilte yerleştirilerek hazırlanırdı. Hazırlanan yatağın üzerine beyaz yollu, damalı, saf ipek bürümcükten büyük ve enli yatak çarşaf serilerek yatağın her dört tarafı kapatılırdı. Çarşafın üzerine de üst üste yüz yastıkları konurdu. Yastıklar, pamuk ile doldurulur, başlarına ise beyaz sırma ile işlenmiş keten yastık örtüsü yerleştirilirdi. Canfesten dikilen yorganların ağır olmaması için kaba sırma ile işlenmez, ipek tercih edilirdi. Bu yorganın altına az pamuk kullanarak dikilen hafif bir yazma yüzlü yorgan koyulurdu.³⁸

Geleneksel Yorganın Özellikleri ve Çeşitleri

İklim ve çevre koşullarına göre Anadolu'nun hemen her köşesinde dikiş, motif ve desen özelliklerine göre pamuk ya da yün ile doldurulan yorganlar farklı tekniklerde elle dikilmiştir. Bu el yapımı geleneksel yorganların en önemli özelliği, pamuk ve yünden yapılmış olmaları sebebi ile sağlıklı olmalarıdır.³⁹ Geleneksel olarak bir yorgan yapımı üç kattan oluşmaktadır. Yorgan yapımında tercih edilen kumaş cinsinden dolayı adının belirlendiği yüzü, yorganın ilk katıdır. Bunlar saten, atlas, kadife, yemeni, basma gibi yorganlar olarak çeşitlendirilmektedir. Bu kat üzerine geometrik kompozisyon veya farklı süsleme figürleri olarak işlenen motif ve desenler, özenli bir dikiş tekniği ile oluşturulmaktadır.⁴⁰ Yorganın ikinci katı ise pamuk ya da yün bulunan bölümdür ve orta kat olarak da adlandırılmaktadır. Bu katta tercih edilen hammadde kullanımı iklim koşullarına göre değişkenlik göstermektedir. Sağlıklı bir hammadde olması sebebi ile yorgan üretiminde kullanılan pamuğun özelliği, yorganın kalitesini de etkilemektedir. Çanakkale-Maydos İlçesinde yetişen Maydos pamuğunun yorganın kabarık durmasını ve motiflerinin ön plana çıkmasını sağlaması sebebi ile tercih edilmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Aynı zamanda Denizli-Çal İlçesinde yetiştirilen kısa, kalmı eyaflı,

³⁷ M. Duman, *a.g.e.*, s.29-31.

³⁸ Kazım Arısan-Duygu Arısan, *Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri-Toplum Hayatı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s.43.

³⁹ Anonim, *Yorgancılık*, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 2010, s.11.

⁴⁰ Ziyeti Semra Ertalay, *"Türk'lerde Geleneksel Yorgancılık Sanatı ve Günümüzde İstanbul'daki Durumu"*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s.23.

sıcakta kabaran yerli koza pamuğu da yorgan dikiminde tercih edilen pamuk türlerinden bir diğeridir. Yorgan dikiminde tercih edilen bir diğer pamuk cinsi ise Amerikan Akala pamuğudur. Bu pamuğun özelliği de sıcakta yatışmasıdır⁴¹.Yorganın ilk iki üretim katından sonra gelen, pamuklu bir kumaştan yapılan alt kat ise astar katı veya mitil olarak adlandırılmaktadır.⁴²

Yorganın üç katının oluşturulmasının ardından gelen aşama, dikim aşamasıdır. Yorgan dikişi, yorganın inceliğine ve kalınlığına bağlı olarak değişkenlik gösterir. Yapılan dikiş esnasında pamuğun kopartılmadan yüz ve astarla birlikte dikilmesi önemlidir. Yorganın işlevselliğine bağlı olarak üç katın bir arada dikilmesini sağlayan İzmir dikişi olarak bilinen dikiştir. Yorganlar dikimi sonrası yüzünün işleniş şekline göre üç tipe ayrılmaktadırlar. Bunlar; applike (yama işi) tekniği ile yapılan yorganlar, kırkyama tekniği ile yapılan yorganlar, oyulgama tekniği ile yapılan yorganlardır. Applike(yama işi) tekniği, düz veya desenli bir kumaşın istenilen motifte kesilerek başka bir kumaş üzerine kapanması ve ya yapıştırılması şeklinde uygulanmaktadır. Yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen veriler, bu yöntemin çok eski tarihlere dayandığı göstermektedir. Hunlar'ın kullandıkları eğerler, eğer altı örtüler, keçe yaygılar ve onların üzerine deri, kürk veya keçeden kesilerek yapılan farklı motifler applike tekniği ile yapılan süslemelere örnektir.⁴³ Kırkyama tekniği ise farklı kumaş parçalarının bir araya getirilerek yorgan üretiminin yapıldığı bir tekniktir⁴⁴. Oyulgama tekniği işleme tekniklerinin başında yaygın olarak kullanılan ve bir alt, bir üst elle yapılan dikiş türüdür. Sık dikiş için kullanılan çeşitli deyişler bulunmaktadır. Eski Türkçe'deki, kadhıgmak, kadhımak, kıdhımak, yani kıyılamak ve birleştirmek manasına gelen fiil kökleri ile sırimak ve sıritmak da, ufak değişiklikler ile bugünkü Türkçede de vardır. Bunların hepsi de sık dikiş için söylenen kelimelerdir.⁴⁵

Geleneksel yorgan dikiminde yün, pamuk ve son zamanlarda sentetik elyaf olmak üzere üç çeşit dolgu malzemesi tercih edilmektedir. Yün koyunların vücut örtüsünden elde edilen, beyazdan siyaha farklı renkler içeren ve doğal ipekten daha üstün olan bir lifdir. Uzunluğu 5-35 cm'dir ve çapı 16-40 mikron arasındadır.⁴⁶ Yünün yorgancılıkta önemli olmasının sebebi, ele yumuşak gelmesi, dokununca sıcaklık hissi

⁴¹ Z. S. Ertalay, a.g.t., s.23.

⁴² Füsün Özpulat, "Yorgan Sanatı ve Yorgancılık", Ev Tekstili Dergisi, S.:19, 1998, s.65-66.

⁴³ N. Diyarbakirli, a.g.e., s.79.

⁴⁴ Selamet Özasan, *Geleneksel Sanatlarımızdan Kırkyama-Parça Birleştirme (Patchwork)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.1.

⁴⁵ B. Ögel, a.g.e., s.96.

⁴⁶ Mükerrrem Aker- Huriye Bostancıoğlu, *Genel Teknoloji*, Güneş Matbaacılık, Ankara 1970, s.106.

vermesi, hafif olması ve sıcak tutmasıdır. Yünün bu özellikleri, keçeleşmesinden ve ısı geçirgenliğinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Yün lifinin, rutubeti emme yeteneği, diğer liflere oranla daha yüksektir. Yün lifi, nemi kendi bünyesinde muhafaza ederken dışarıya fazla miktarda da ısı vermektedir. Bu nedenle yün yaz mevsiminde sıcak tutacağı için tercih edilmezken kış mevsiminde ise bu özelliğinden dolayı büyük oranda kullanılmaktadır.⁴⁷ Yünün yorgan üretiminde dolgu malzemesi olarak kullanılması belirli bir kullanım ömrü sonrası keçeleşme ve kirlenme gibi durumlarda yünün boşaltılarak temizlenmesi ve yeniden dikilmesine olanak sağlamaktadır.⁴⁸ Pamuk, sıcak iklimlerde yetişen bitkisel bir elyafıdır. Hammadde yapısını selüloz oluşturmaktadır. Parlaktır ve yanarken kâğıt kokusuna benzeyen bir koku vermektedir. Tohum kabukları ya da küreleri, bitki tüylerinin verimli çiçeklerinden gelişmektedir.⁴⁹ Rengi hafif sarımtırak beyazdır. Ham pamuk, kalite ve her bir lifin ortalama uzunluğu açısından büyük farklılıklar göstermektedir. Yatak, yorgan vb. doldurulmasında koza şeklindeki meyvesi kullanılmaktadır.⁵⁰

Pamuk kullanımının sağlık açısından çeşitli avantajları bulunmaktadır. Bu avantajlardan en önemlisi, kendi ağırlığının yaklaşık olarak %40'ına denk gelen nemi bünyesinde barındırabilmesi, derinin nefes almasına olanak sağlaması ve kolaylıkla nemi emmesidir. Tekstil lifleri hammaddesine göre değişkenlik gösterecek şekilde kullanım aşamasında karşılaştıkları sürtünmeden dolayı statik elektrik yüklenmektedir. Pamuk, statik elektriğin üzerinde çok daha yavaş toplandığı liflerden biri olması sebebi ile temizlik kolaylığı sağlaması açısından da tercih edilmektedir.⁵¹ Günümüzde geleneksel yorgan dikiminde en çok tercih edilen dolgu malzemesi sentetik elyafıdır. Sentetik elyaf kullanımı, dünyada kullanılan elyafların yaklaşık olarak %20'sini oluşturmaktadır. Elyaf sağlam, güneş ışığına karşı dayanımı yüksek, emici olmayan, yıkanabilir ve kırılmaz cinstedir. Elyafın güvelere, nem etkisine ve kimyasal bozulmalara karşı dayanımı yüksektir.⁵²

Polyester içerikli hammaddeler, kimyasal yapılarından dolayı günlük hayattaki pek çok etkenden olumsuz yönde etkilenmektedir. Polyesterin yatak, yorgan gibi ürünlerde dolgu ya da üretim malzemeleri olarak kullanılması, polyesterin hava geçirgenliğinin düşük olması nedeni ile başta çocuklar ve hassas cilt yapısına sahip

⁴⁷ N. Yardımcı, a.g.t., s.22.

⁴⁸ T. Gümüşer, a.g.m., s.232.

⁴⁹ Myra Coles, *Dikim Teknikleri*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 49.

⁵⁰ M. Aker-H. Bostancıoğlu, a.g.e., s. 33.

⁵¹ M. Coles, a.g.e., s. 50.

⁵² Z. S. Ertalay, a.g.t., s.41.

insanlarda bazı alerjik reaksiyonlara ve sağlık problemlerine neden olmaktadır. Sentetik elyaf nem bakımından incelendiğinde doğal olan hammaddelere göre daha az nem çektiği tespit edilmiştir. Yün ağırlığının %35'i, pamukağırlığının %21'i oranında nemi bünyesine hapsederken, sentetik maddelerin bünyesinde en fazla %4 oranında nem bulunmaktadır. Polyester içerikli ürünler ise PVC'den sonra en düşük %1-2 oranında nem çekme özelliğine sahiptir. Hammaddelerin nem çekme özelliği, maddenin kimyasal yapısı ve dokuma tekniği ile bağlantılıdır.⁵³

Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kültürel Miras: Yorgancılık Mesleğinin Değişim ve Dönüşümü

Geleneksel sanatlar ortak bir kimlik, duygu, düşünce ve aidiyet duygusu ile toplumun çeşitli yönlerini yansıtan ve şekillendiren kültürel belleğin bir unsurudurlar. Bu unsurlar, insanoğlunun doğumdan ölüme kadar var olduğu süreçte gerçekleştirdiği veya tanık olduğu gelenek, görenek, toplumsal uygulama ve törenlerin vazgeçilmez öğeleri ile estetik değerlerini yansıttığı ürünleridir⁵⁴. Yorgan gerek günlük kullanım eşyası gerekse bir tören sembolü olarak kabul edilen, ustasının maharetinde şekil alıp süslenen, üreticisinin iç dünyasını aktardığı üretimine dönüşen hem meslek üretimi hem de halk estetiğini yansıtan bir üretim olarak kabul edilmektedir.⁵⁵ Yapılan üretimin kullanılabilir olmasının yanında etkileyici, güzel, göze hoş görünen olması, üretim teknolojileri ve kullanılan materyallerin gelişmiş olması bu üretimleri sanat olgusuna yaklaştırmaktadır. Aynı zamanda ustalık, hüner, marifet gösterilerek ortaya koyulan üretimin geleneksel sanatlar kavramı içerisinde değerlendirilmesi, yapılan işin özgünlüğü ve biricik olması sebebi ile de kültürel miras olarak kabul edilmesine olanak sağlamaktadır.

Bir ulusun veya ülkenin kültürel belleğini yansıtan, destekleyen, kültürel farklılığını ve değişimini belgeleyen geleneksel sanatların üretimlerini ulusal miras kapsamına dâhil etmek mümkündür.⁵⁶ Üretildikleri ve yaşadıkları döneme tanıklık eden geleneksel sanatlar, taşıdıkları anlamlar ve aktarımlar sebebi ile halk kültürünü yansıtan önemli öğelerdir. Anadolu'da dokumacılık, keçecilik, yorgancılık gibi tekstil üretimleri

⁵³ Gülhan Kömürcü, "Konya İli Yorgan İşçiliğinin Bugünkü Durumu" Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005, s.87-88.

⁵⁴ İbrahim Ethem Arıoğlu-Özlem Aydoğdu Atasoy "Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı", *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S.10, 2015, s.112.

⁵⁵ Ayşe Duvarcı, "Kaybolan Bir Kültür Yorgan ve Yorgancılık Halk Bilimsel Bir Yaklaşım", *ICANAS 38. Uluslararası Kongresi*, S.2, C.2, Ankara 2007, s.508.

⁵⁶ M. Öcal Aça, "Küreselleşme ve Ulusal Kalıt Kavramları Arasında Türk Halk Bilimi", *Millî Folklor* 13, S.50, 2001, s.6.

günlük yaşamın vazgeçilmez unsurları olmasının yanında içerdikleri zengin süsleme öğeleri ile de kültürel, sosyal, toplumsal ve ekonomik pek çok bilgiyi bünyesinde barındırmaktadırlar. Bu üretimler, Anadolu kültürünün gelenek ve göreneklerinin taşıyıcısı olarak yüzyıllarca kullanılmış, Anadolu kültürünün zarafetinin ve estetiğinin eşsiz örneklerinin üretilmesine olanak sağlamışlardır.⁵⁷ Bu bağlamda yorgan ve yorgancılık, geleneksel sanat üretimi olmasının yanında kültürel miras taşıyıcısı olarak kültür tarihi bünyesinde önemli bir yere sahiptir.

Türkiye'nin 2006 yılında resmen taraf olduğu UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde somut olmayan kültürel miras hakkında bazı tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlamalara göre kültürel miras; toplulukların, grupların ve bazı özel durumlarda bireylerin kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulama, bilgi, beceri, temsil, anlatım ve bunlar ile ilişkili olarak kullanılan araç, yöntem ve mekânlar olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸ Bu tanımda sözü edilen kültürel miras, kısa bir zaman diliminde gerçekleşen kültürel eylem veya üretimlerin değil de insanlığın binlerce yıllık tarihsel süreci ve birikimi çerçevesinde oluşan bir miras ve bu mirasın korunmasının gerekliliğidir. 2006 yılında yapılan sözleşme kapsamında sözleşmeye taraf olan devletlere somut olmayan kültürel miras unsurlarının koruması amacı ile ülkelerinde bulunan somut olmayan kültürel miras unsurlarının belirlenmesi ve onlara ait envanterlerin oluşturulması sorumluluğu verilmiştir.⁵⁹ Bu çerçevede yorgancılık geleneği, somut olmayan kültürel miras olarak insan yaratıcılığının bir kanıtı olması, belirli bir topluluğu veya grubu temsil etmesi, kültürel ve toplumsal gelenekler çerçevesinde yüzyıllardır üretiminin sürdürülmesi ve tüm bunlara rağmen kaybolma riski taşıması sebepleri ile 06.08.2014 tarihinde 01.0104 envanter numarası ile Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri Unsur Listesi'ne dahil edilmiştir.⁶⁰ Tarih boyu geniş bir zaman diliminde kullanılan ve günümüz modern Türkiye'sinde de varlığını sürdüren yorgancılık; kullanılan hammadde, renk, motif, yapım tekniği ve kompozisyon özellikleri bakımında halk sanatlarının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Yorgan ve yorgancılık kelimeleri, halk yaşayış ve düşüncelerinin sosyal hayata yansımaları sonucu pek çok anonim kaynaklı atasözü, deyim, mani, türkü, inanç ve uygulamalarda yer bulmuştur.

⁵⁷ A. Duvarcı, a.g.m., s. 507.

⁵⁸ Ö. M. Oğuz, a.g.e., s. 167.

⁵⁹ Özlem Aydoğdu Atasoy "2014 Geçmişten Geleceğe Yaşayan Kültür Mirasımız (Türkiye Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri)", Millî Folklor, Çeliker, 2015, s. 124.

⁶⁰ <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-159257/somut-olmayan-kulturel-miras-ulusal-envanteri.html> (24.07.2020) tarihinde alınmıştır.

“Yorgan gitti, kavga bitti”, “pire için yorgan yakmak”, “yazın ayrana, kışın yorgana muhtaç olasin” gibi kullanımlar bu dil anlatımlarının en bilinen örneklerindedir.⁶¹ Yorgancılıkta kullanılan aletler ve teknikler de korunması, aktarımının sağlanması gereken değerlerdendir. Bu teknikler coğrafyaya ve üretimi yapan yorgan ustasının maharetine göre çeşitlilik gösterse de bazı temel kavramlar bulunmaktadır. Hallaç yayı, hallaç tokmağı, kâğıt modeller, pamuk atma, yün atma, oyulgama gibi alet ve teknikler yorgancılık mesleği bünyesinde kullanılan ve üretim tekniği açısından önem taşıyan detaylardan bazılarıdır.⁶² Toplumların yaşam biçimlerinden izler ve hikâyeler aktaran bu geleneksel tekstil sanatı, 21. yüzyılda gelişen üretim teknolojileri, sosyal ve toplumsal dönüşümler sebebi ile eski önemini yitirmiş, üretimi ve kullanım alanı süreç içerisinde giderek azalmıştır.⁶³ Yüzyıllardır süregelen yaşam boyunca geniş bir dönemde kullanımı olan, kuşaktan kuşağa aktararak günümüze ulaşan yorgancılığın Anadolu’daki ilk ustalarının kadınlar olduğu, mitil arasına pamuk yerleştirilerek diktikleri yorganların daha sonra erkekler tarafından geliştirildiği söylenmektedir. Günümüzde Anadolu’nun bazı bölgelerinde kadınlar geleneksel yöntemler ile yorgancılığa devam etmektedir.⁶⁴ Yorgancılık mesleğini icra edenler, küçük yaşlarda çalışmaya başladıkları ustaların yanında öncelikle yorgan üretiminde kullanılan malzemeleri tanıyarak, üretim aşamalarını takip ederek ve gözlemleyerek usta-çırak ilişkisi içinde öğrenmektedir. Bir yorgancı çırağının kalfa olabilmesi için uzun bir vakit sabır ile çalışması, mesleğin detaylarını ustasından öğrenebilmek için gayret göstermesi gerekmektedir. Yorgancılık mesleği, genellikle babadan oğluna geçmekte veya ailede bu işe ilgi duyan yakınlarına aktarılmaktadır. Kuşaktan kuşağa aktarımı yapılan yorgancılığın sanatsal bir kimlik kazanmasında yapılan üretimlerin ve kullanılan yöntemlerin özgün oluşu önemli bir etkidir.⁶⁵ Yorgancılık ve yorgan sanatında korunması gereken bir diğer önemli unsur, yorgan üretiminde kullanılan desen, motif ve renklerdir. Yorgan yüzeyindeki renk ve desenler Anadolu insanının duygularının, dünyayı algılayış şeklinin, hayal gücünün ve ruhunun yansımalarıdır. Anadolu insanı yorgancılıkta yaptığı süslemelerde yalnızca gördüğüne değil, düşüncelerinde yarattığı soyut yorumlara da yer vermektedir. Yorganlarda menekşe, gül, kabak çiçeği gibi

⁶¹ A. Duvarcı, a.g.m., s. 509.

⁶² B. Ögel, a.g.e., 2000a, s. 152.

⁶³ T. Gümüşer, a.g.m., s.229.

⁶⁴ Mehtap Al, *Iğdır’da Yorgancılık-2004 Yılında Türkiye’de Yaşayan Geleneksel Meslekler*, Gazi Üniversitesi THB Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s.34.

⁶⁵ T. Gümüşer, a.g.m., s.232.

bitkisel motifler; yıldız, zincir, taş, güneş gibi nesnel motifler, hayvansal ve geometrik motifler sıklıkla kullanılmaktadır(Fotoğraf: 1-2-3).

*Fotoğraf 1-2-3: Bitkisel Motifli Yorgan Örnekleri-Papatya, Kamelya Çiçeği, Ayçiçeği
Tahir Kaya Desen Kataloğu Arşivi, 02.07.2020*

Bazı örneklerde bir motifin tüm yorgan yüzeyine uyarlandığı gözlemlenirken bazen de birçok motifin bir arada kullanıldığı kompozisyonlar öne çıkmaktadır. Tavus kuşu, koçbaşı, kuyruklu yıldız, selvi ağacı, hayat ağacı, gelin tacı ve yelpaze gibi motifler, Anadolu coğrafyasının pek çok yöresinde özgün örneklerinin gözlemlendiği yorgancılık motiflerindedir (Fotoğraf: 4-5-6).

*Fotoğraf 4-5-6: Fildişi, Tavus Kuşu ve Yelpaze Motifi
Tahir Kaya Desen Kataloğu Arşivi, 02.07.2020*

Yorgan ustası, üretim üzerine uygulayacağı deseni belirlerken daha önce kullanılmış olan hazır bir motifi kullanmasının yanında kendi duygularını aktardığı çizimlerine de yer vermektedir. Yorgan süslemeciliğinde desenin daha güzel görünebilmesi için kullanılan kumaşın tek renk ve parlak olmasına özen gösterilmektedir. Buna bağlı olarak da ağırlıklı olarak saten ve ipekli kumaşlar tercih edilmektedir. Kumaşlarda daha çok dore, lila, yeşil ve pembe renklerin kullanıldığı da görülmektedir.⁶⁶ Yan yana gelerek bir bezeme oluşturan ya da tek başına uygulandığında her biri kendi içerisinde bir bütünlük gösteren öğeler olarak tanımlanan motifler, uygulama ve tasarım aşamasında oldukça özen ve düzen gerektirmektedir(Fotoğraf: 7-8-9). Tebeşir ile kumaş yüzeyine motifin çizilmesi, iğne ile dikilip belirlenen motiflerin ortaya çıkarılması gibi uygulamalar, yorgancılık sanatının en önemli aşamalarını oluşturmaktadır.⁶⁷

Fotoğraf 7-8-9:Geleneksel Yorgancılıkta Bülbül-Gül, Kelebek ve Meşale Motifi
Tahir Kaya Desen Kataloğu Arşivi, 02.07.2020.

Yorgancılıkta kullanılan motifler, bu üretimin tarihsel gelişimini yansıtırken aynı zamanda Anadolu coğrafyasında bölgesel olarak bazı farklılıkların olduğunu da ortaya koymaktadır. Farklı bitkisel, geometrik ve hayvansal motiflerin bir araya gelmesi ile oluşturulan yorgan motifleri, genellikle yorgan yüzeyinde oluşturulan kompozisyon ile adlandırılmaktadır. Gaziantep yöresinde “hurma dalı” olarak adlandırılan motif, Torbalı

⁶⁶ M. Al, *a.g.e.*, s. 38.

⁶⁷ M. Duman, *a.g.e.*, s.17.

yöresinde “Aslankuyruğu” ismini almıştır. Burdur yöresinde uygulanan “midye”, “karanfil”, “lale”, “paket taşı” gibi yorgan kompozisyonlarını⁶⁸ ve Torbalı’da uygulanan “menekşe” kompozisyonunu Afyonkarahisar yöresindeki yorgancılık üretimlerinde de görmek mümkündür. Aynı zamanda benzer motiflere farklı isimlerin verildiği örnekler de bulunmaktadır. Baskılı tren yolu, seksen bir ve saray burma buna örnek olarak gösterilebilir⁶⁹. Bu çerçevede kullanılan motiflerin Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerinde sürdürülmesi, Anadolu halk üretimlerinin yansımalarını kapsamaları, devamlılığının sağlanması gereken ortak bir dil haline gelmesi, yorgancılık mesleğinin önemini bir kez daha vurgulamaktadır(Fotoğraf: 10-11-12).

Fotoğraf 10-11-12: Günümüzde Ayhan Başbuğ Tarafından Üretimi Gerçekleşen Yorganlar

Yüzyıllardır yapılan yorgancılık, gelişen teknoloji karşısında güncelliğini kaybetmiş durumundadır. Endüstri alanındaki gelişmeler sebebi ile 1990’lı yıllarından itibaren sağlıklı yün ve pamuktan yapılan geleneksel yorganların yerini, kısa sürede çok sayıda üretim yapılabilen ve ekonomik yönden daha uygun olduğu düşünülen elyaftan üretilmiş hazır yorganlar almıştır. Makineler ile üretilen ev tekstil ürünleri hızla yayılım gösterirken; yorgancılık mesleğine genç kuşağın ilgisi azalmaktadır. Ustalar yetiştirecek çırak bulmakta zorlanırken yetişmiş olan kalfalar ise kazancın yetersiz olması sebebi ile mesleği terk ederek başka iş kollarına yönelmektedir. Aynı zamanda sayıları azalmakta

⁶⁸ Deniz Çe-Filiz Nurhan Ölmez, “Burdur İlinde Yorgancılık”, *Art-e Sanat Dergisi*, S.10, 2012.s. 131.

⁶⁹ Necat Çetin, “Torbalı ve Civarında Yorgan Motifleri”, *Yorgan Kitabı*, (Editör Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s.104.

olan mahalle dükkânlarında yapılan geleneksel üretimlerin pazarlama ve tanıtımları hakkında bazı eksiklikler bulunmaktadır.⁷⁰

⁷⁰ A. Duvarcı, a.g.m., s. 514.

Sonuç ve Değerlendirme

Halk kültürünün görsel yansımalarından biri olan yorgancılık, yüzyıllar boyu kuşaktan kuşağa aktarılarak kültürel kimliğin oluşmasına katkı sağlayan, toplumsal hafızayı yansıtan ve korunması gereken kültürel miras öğelerindedir. Yorgancılık, Anadolu kültürünün İslamiyet öncesi yaşantısının Anadolu'daki uzantısını simgeleyen ve bu sebeple de somut olmayan kültürel mirasın beş unsurundan birini temsil eden el sanatları geleneklerinin özgün örneklerindedir. Bu geleneksel üretim geleneğinin günümüzdeki somut ve somut olmayan kültürel miras tanımı çerçevesinde tanımının belirlenmesi, gerekliliklerinin tespit edilmesi ve değerleri korunarak geleneksel üretimin devamlılığının sağlanması gerekmektedir.

Yorgancılığın Anadolu'da yüzyıllardır yaşayan bir meslek grubu olmasının yanında geleneksel üretim yöntemlerinin kayıt altına alınması, yorgancılık mesleğini günümüzde icra eden ustaların illere göre dağılımının tespiti, geleneksel yöntemler ile üretilen yorganların tasnifinin yapılması ve bu üretimlerin koruma altına alınması kültürel mirasın devamlılığı açısından önem taşımaktadır. Kaybolmaya yüz tutmuş bir kültürel miras olarak kabul edilen yorgancılık, aynı zamanda geleneksel üretimi gerçekleştiren ve yaşayan insan hazinesi değerinde olan ustaları ile koruma altına alınmalıdır. Yorgan ustalarına geleneksel yöntemleri uygulayabilecekleri ya da üretebilecekleri yeni desenler ile geleneksel yöntemleri geliştirebilecekleri nitelikli ortamlar sağlanmalıdır.

Yorgancılık mesleğini yapanlar, bu mesleğe ilgi duyanlar ve bu konuda araştırma yapanlar bir araya gelerek yorgancılığın gelişmesi için çeşitli çalışmalar yapmalı ve bu çalışmalarını ilgilileri ile paylaşmalıdır. Yorgancılık mesleğinin üretimleri, düzenlenecek kalıcı ve geçici sergi alanlarında teşhir edilmeli, yorgan yapımında kullanılan tekniklerin ilgilisi ile paylaşılacağı eğitimler düzenlenmeli, özellikle geç kuşağın dikkatini çekebilecek etkinlikler planlanmalıdır. Yerel ve ulusal bağlamda özellikle kadınların bu geleneksel sanatı tanımaları ve uygulamaları için halk eğitim merkezi, sanat evi gibi çalışma ortamları hazırlanarak aile bütçesine katkı sağlayabilecekleri üretim merkezleri oluşturulmalıdır. Meslek yüksekokullarında yorgancılık mesleği ve geleneksel üretim yöntemleri üzerine bölümler ya da dersler açılmalı çağdaş eğitim ve öğretim teknikleri ile desteklenmelidir. Yorganların ihtiyaç

odaklı yapılan üretimler olmasının yanında Anadolu kültürünün yansıması olan kültürel değerlerden biri olduğu, korunması ve aktarılması gerektiği unutulmamalıdır. Endüstrileşme ile daha hızlı ve düşük maliyetli olarak ulaşılabilen fabrikasyon üretimi yorganlar geleneksel yorganlara oranla daha fazla tercih edilmektedir. Ancak yorgan üretiminde kullanılan hammadde ve dolgu malzemelerinin tespiti, sağlık ve kullanım açısından fayda ve zararlarının bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede pamuk ve yün yorganların sağlık açısından öneminin kullanıcılar tarafından bilinmesi ve tanıtımına önem verilmesi gerekmektedir. Televizyon, radyo, gazete gibi yayın organları ve çeşitli sosyal medya ortamları kullanılarak pamuk ve yün yorganların sağlık açısından önemi ortaya konmalı elyaf malzemenin ise terletme, koku yapma özelliklerinin olduğu ve astım gibi sağlık problemlerine neden olabileceği konusunda kamuoyu bilgilendirilmelidir.

Sonuç olarak, bugün somut olmayan kültürel miras unsuru olarak kabul edilen yorgancılık, yüzyıllardır usta-çırak ilişkisi içinde kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze ulaşan bir mirastır. Ancak günümüzde küreselleşme, göç hareketliliği, teknolojik gelişmeler, değişen toplumsal yaşam ve ekonomik yetersizlik sebebi ile yok olma tehlikesi altındadır.⁷¹ İşlevselliğini kaybetmesi, üretim teknolojilerinin gelişmesi ve endüstrileşme gibi etkenler, pek çok meslek grubu için kaybolma tehdidi olarak kabul edilse de yapılacak sağlıklı ve verimli planlamalar ile sürdürülebilirliğin sağlanması mümkündür. Bu çerçevede Anadolu kültürünün önemli taşıyıcılarından biri olan yorgancılık mesleği koruma altına alınmalı, gelişen ekonomik ve teknolojik koşullar ile uyum sağlayabilecek öneriler doğrultusunda devamlılığı sağlanmalıdır.

⁷¹ A. Ö. Aydoğdu, *a.g.e.*, s.127.

Kaynaklar

AÇA, M., “Meslek Folkloru Araştırmaları Tarihine Bir Bakış”, *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.1, C.1, 2015, s. 111-137.

AHUNBAY, Z., *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, Yem Yayınları, İstanbul 2011.

AKER, M. ve BOSTANCIOĞLU, H., *Genel Teknoloji*, Güneş Matbaacılık, Ankara 1970.

AL, M., *Iğdır'da Yorgancılık-2004 Yılında Türkiye'de Yaşayan Geleneksel Meslekler*, Gazi Üniversitesi THB Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

AND, M., *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

ANONİM, *Yorgancılık*, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 2010.

ARIOĞLU, İ. E. ve AYDOĞDU ATASOY, Ö., “Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S.10, 2015, s. 109-126.

ARISAN, K. ve ARISAN, D., *Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri-Toplum Hayatı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

ATALAY, B., *Dîvânu Lûgat-it Türk*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1972.

AYDOĞDU ATASOY, Ö., “2014 Geçmişten Geleceğe Yaşayan Kültür Mirasımız (Türkiye Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri)”, *Milli Folklor*, Yıl: 27, S.106, 2015, s. 124-127.

CEVİZCİ, A., *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2005.

ÇELİKER, D. ve ÖLMEZ, F. N., “Burdur İlinde Yorgancılık”, *Art-e Sanat Dergisi*, S.10, s.122-138.

ÇETİN, N., “Torbali ve Civarında Yorgan Motifleri”, *Yorgan Kitabı*, (Editör Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s. 85-111.

COLES, M., *Dikim Teknikleri*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.

DİŞÇİ, Ö., “Yorgan Motiflerinin İsimleri”, *Acta Turcica*, S.6, 2014, s. 1-18.

DİYARBEKİRLİ, N., *Hun Sanatı*, Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972.

DUMAN, M., *Geleneksel Türk Yorgancılık Sanatı*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2007.

DUVARCI, A., “Kaybolan Bir Kültür Yorgan ve Yorgancılık Halk Bilimsel Bir Yaklaşım”, *ICANAS 38. Uluslararası Kongresi*, S.2, C.2, Ankara 2007, s. 507-516.

ERTALAY, Z. S., “*Türk'lerde Geleneksel Yorgancılık Sanatı ve Günümüzde İstanbul'daki Durumu*”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

EVREN, B., *Osmanlı Esnafı*, Doğan Kitap, İstanbul 1999.

EYÜBOĞLU, İ. Z. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınları, İstanbul 1991.

GENÇ, M., “Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri”, *Ahilik ve Esnaf*, 1986, s. 113-124.

GÖKSU, S., “Cumhuriyet Döneminde Esnaf ve Sanatkârlar Teşkilatı ve Ahilik” *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri Bildiriler 2*, İstanbul 2003, s. 433-452

GÜMÜŞER, T., “Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Türk Yorgancılığının Analizi: Tire İlçesi Örneği”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 2018, s. 229-237.
<https://aregem.ktb.gov.tr/TR-159257/somut-olmayan-kulturel-miras-ulusalenvanteri.html>, (24.07.2020).

KOYUNCU OKCA, A. ve TÜFEKÇİ ELİBOL, A., “Tire Kent Müzesi Kültürel Mirası Korumadaki Yeri ve Önemi-The Place and Importance of Tire Museum in the Preservation of Cultural Legacy”, *JASSS The Journal of Academic Social Science Studies*, Number:70, 2018, s. 249-264.

KOYUNCU OKCA, A. ve ÖZ, N. D., “Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kültürel Miras: Karapınar Tülü Dokumaları- A Cultural Heritage Facing Extinction: Karapınar Tülü Weavings”, *Sanat ve Tasarım*, Aralık 2019, S. 24, s. 281-298.

KOYUNCU OKCA, A. ve ERTEN, G., “Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'ndeki Gümüş Takıların Sergileme Koşulları ve Koruma Önerileri-Exhibition Conditions and Preservation Proposal of Silver Jewelry in Denizli Atatürk and Ethnography Museum”, *Belgi Dergisi*, S.20, C.2, 2020, s. 2841-2861.

KÖKSAL, A., “Yorgan Sanatı”, *Sanat Çevresi Dergisi*, S.85, 1995.

KÖMÜRCİYAN, E. Ç., *İstanbul Tarihi-XVII. Asırda İstanbul*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1988.

KÖMÜRCÜ, G., “Konya İli Yorgan İşçiliğinin Bugünkü Durumu”, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005.

KÜÇÜKKURT, Ü., “Afyonkarahisar Yorganlarının Teknik, Desen ve Kompozisyon Özellikleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, C.3, 2019, s.1014-1027.

MERÇİL, E., *Türkiye Selçuklularda Meslekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

OĞUZ, M. Ö., “Küreselleşme ve Ulusal Kalıt Kavramları Arasında Türk Halk Bilimi”, *Milli Folklor*, Yıl:13, S.50, 2001, s. 5-8.

OĞUZ, M. Ö., *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*, Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2018.

ÖGEL, B., *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.5, Ankara 1978.

ÖGEL, B., *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.3, Ankara 2000a.

ÖGEL, B., *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 5, Ankara 2000b

ÖZ, N. D., “Üsküdar’da Yazmacı Turnayan Ailesi ve İlk Serigrafi Atölyesinin Kuruluşu- Block Printer Turnayan Family and Establishment of The First Screen Printing Atelier in Üsküdar”, *9. Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu, Yazmalardaki El İzleri*, 20-21 Nisan 2017, Trabzon, s. 30-37.

ÖZASLAN, S., *Geleneksel Sanatlarımızdan Kırkpare-Parça Birleştirme (Patchwork)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

ÖZPULAT, F., “Yorgan Sanatı ve Yorgancılık”, *Ev Tekstili Dergisi*, S.19, 1998, s.65-66.

RZAYEVA, S., “Küreselleşme ve Somut Olmayan Kültürel Miras İlişkisi: Azerbaycan Örneği”, Doktora Tezi, Ankara 2019.

UĞURLU, S. B., “Yorgan ve Yorgan Yüzleri”, *Ev Tekstili Dergisi*, S.17, 1998, s. 32-34.

YARDIMCI, N., “Ankara El İşi Yorganları Üzerine Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

Çalışmada kullanılan fotoğraflar Ayşegül Elibol Tüfekçi arşivinde yer almaktadır.